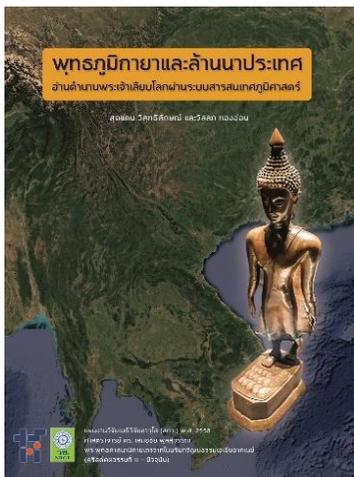

**พุทธภูมิกายาและล้านนาประเทศ: อ่านตำนานพระเจ้าเลียบโลก
ผ่านระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์***
BUDDHA'S GEO-BODY AND LANNA LAND: READING TAMNAN PHRA CHAO
LIAB LOKE (THE LEGEND OF THE BUDDHA'S TRAVELS AROUND
THE WORLD) THROUGH GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM (GIS)

พระครูสุตคุณาลงกรณ์ (ชาญณรงค์ กตคุโณ), พระมหาประทีป อภิวฑฒโน
Phrakhrusutakunalongkorn (Channarong Katakuno), Phramaha Prateep Abhivaddhano
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhist Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding Author E-mail: channarong252518@gmail.com

ชื่อหนังสือ : พุทธภูมิกายาและล้านนาประเทศ:
อ่านตำนานพระเจ้าเลียบโลก ผ่านระบบ
สารสนเทศภูมิศาสตร์
ISBN: 978-616-417-183-1
ผู้เขียน : สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และวัลลภ ทองอ่อน
สำนักพิมพ์ : แผนงานวิจัยเมธีอาวูโส (สกว.)
ปีที่พิมพ์ : พ.ศ. 2564/จำนวนหน้า: 214

บทคัดย่อ

หนังสือ พุทธภูมิกายาและล้านนาประเทศ: อ่านตำนานพระเจ้าเลียบโลกผ่านระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ของสุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และวัลลภ ทองอ่อน (2564) นำเสนอมิติใหม่ในการศึกษาตำนานพระเจ้าเลียบโลก อันเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่แพร่หลายในล้านนา สิบสองปันนา เชียงตุง และบางส่วนของประเทศลาว จุดเด่นของหนังสือ คือ การไม่เพียงปริวรรตและวิเคราะห์เชิงวรรณกรรม แต่ยังบูรณาการระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) และการสำรวจภาคสนาม เพื่อทำความเข้าใจเครือข่ายพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

*Received September 16, 2025; Revised October 22, 2025; Accepted October 24, 2025

ในตำนานที่สัมพันธ์กับภูมิศาสตร์จริงของเอเชียอาคเนย์ โดยมีล้านนาเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาเถรวาทในภูมิภาค หนังสือวิชาการเล่มนี้จึงชี้ให้เห็นกระบวนการสร้างความหมายของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านการประดิษฐ์นรอยพระพุทธรูป พระเกศาธาตุ และพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งสะท้อนโครงสร้างการรับรู้ระหว่างศูนย์กลางกับชายขอบ กล่าวได้ว่าหนังสือเล่มนี้ถือเป็นผลงานที่มีคุณูปการต่อการศึกษาวัฒนธรรมพุทธศาสนา เนื่องจากเปิดพื้นที่ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับภูมิศาสตร์การเมือง วัฒนธรรม และศาสนาในเอเชียอาคเนย์ ผ่านมุมมองใหม่ที่ผสานศาสตร์สมัยใหม่กับการศึกษาท้องถิ่นได้อย่างมีพลัง อย่างไรก็ตาม ผู้วิจารณ์เห็นว่า ประเด็นการตีความรอยพระบาทว่าเป็นสัญลักษณ์ของดินแดนชนบทหรือพื้นที่ชายแดน และการใช้แนวคิด “พุทธภูมิกายา” ยังเป็นข้อถกเถียงที่ควรได้รับการพิจารณาเพิ่มเติมจากกรอบคิดสาขาอื่น เพื่อให้เข้าใจทั้งมิติทางประวัติศาสตร์และมิติทางสังคมวัฒนธรรมของผู้คนท้องถิ่นได้รอบด้านยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: ตำนานพระเจ้าเลียบโลก; พุทธภูมิกายา; ล้านนาประเทศ; ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

Abstract

The book *Buddha-bhumikaya and Lanna Land: Reading Tamnan Phra Chao Liab Loke (The Legend of The Buddha's Travels Around the World) through Geographic Information System (GIS)* written by Suddan Wisutthilak and Wallop Thong-on (2021) offers a new dimension in the study of the legend of Phra Chao Liab Lok, a Buddhist literary work prevalent in Lanna, Sipsongpanna, Kengtung, and parts of Laos. The book's highlight is not only its literary interpretation and analysis, but also its integration of geographic information systems (GIS) and field surveys to understand the network of sacred spaces in the legend in relation to the real geography of Southeast Asia, with Lanna as the center of Theravada Buddhism in the region. This academic book thus illuminates the process of meaning-making of sacred spaces through the enshrining of the Buddha's footprints, hair relics, and sacred relics, reflecting the structure of perception between the center and the periphery. It can be said that this book is a contribution to the study of Buddhist literature because it opens up a space to examine the relationship between legend and political geography, culture, and religion in Southeast Asia through a new perspective that powerfully integrates modern science

and local studies. However, critics have criticized the interpretation of the footprints as symbols of rural or border lands, and the use of the concept The concept of “Buddha-bhumikaya” remains a controversial issue that deserves further consideration from other conceptual frameworks to gain a more comprehensive understanding of both the historical and socio-cultural dimensions of the local people.

Keywords: Tamnan Phra Chao Liab Loke; Buddha’s Geo-Body; Lanna Land; Geographic information System (GIS)

บทนำ

ตำนานพระเจ้าเลียบโลก เป็นวรรณกรรมทางศาสนา หรือวรรณคดีศาสนา เนื่องจากมีการกล่าวถึงการเสด็จมาโปรดสัตว์และเผยแผ่พระศาสนาของพระพุทธเจ้าในบริเวณเอเชียอาคเนย์ ดังที่ประสิทธิ์ ศรีสมุทร (2546) อธิบายความหมายของวรรณคดีศาสนาว่าเป็นงานเขียนที่อาศัยเนื้อหาสาระหรือหลักธรรมของศาสนา ตลอดจนเรื่องราวของบุคคลต่าง ๆ ในศาสนา การศึกษาเกี่ยวกับวรรณกรรม ได้แก่ พระศาสนา สาวก และผู้เกี่ยวข้องมาเป็นแก่นเรื่องหรือโครงเรื่อง รวมทั้งเรื่องราวที่ผูกขึ้นใหม่ให้เป็นอย่างเรื่องในศาสนา เรื่องราวต่าง ๆ ที่แต่งขึ้นใหม่ดังกล่าวแล้วนี้ ปรากฏเป็นหลายรูปแบบ มีทั้งที่เป็นคัมภีร์ทางศาสนา มีทั้งที่ปรากฏในรูปของชีวประวัติ ตำนาน นิทาน รวมถึงในรูปแบบของนิยาย

ตำนานพระเจ้าเลียบโลกไม่ได้กล่าวถึงเพียงการเสด็จมาโปรดสัตว์และเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้าในบริเวณดินแดนเอเชียอาคเนย์เท่านั้น แต่ยังมีกล่าวถึงการประทานพระเกศา ทำนายสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ การประทับรอยพระพุทธบาท หรือมีพุทธทำนายต่อผู้คนและสถานที่เหล่านั้นด้วย ด้วยเหตุนี้จึงได้รับความนิยอย่างกว้างขวางทั้งในพื้นที่ทางภาคเหนือของประเทศไทย บริเวณมณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน บริเวณเมืองเชียงตุงในสาธารณรัฐสหภาพเมียนมา ตลอดจนในเขตเมืองพงสาลีของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าตำนานพระเจ้าเลียบโลกเป็นวรรณกรรมที่ได้รับความสนใจในการศึกษามาเป็นระยะเวลาานาน ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งให้ความสนใจศึกษาอยู่ 3 ประเด็น คือ การศึกษาในแง่ของงานวรรณกรรมที่มุ่งปริวรรต วิเคราะห์สาระเนื้อ อักขรวิธี ภาษา และการประพันธ์ อีกประเด็นหนึ่ง คือ ศึกษาความหมายของตำนานที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมืองและสิ่งแวดล้อม และประเด็นสุดท้ายสนใจศึกษาด้านานๆ ในฐานะเรื่องเล่าที่มีบทบาทของการเล่าซ้ำ จัดวางโครงเรื่อง และมีร่องรอยข้อเท็จจริงและ

เรื่องแต่งปะปนกันอยู่ (สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และวัลลภ ทองอ่อน, 2564) โดยตำนานฯ ที่มีคนใช้ศึกษามากที่สุด คือ ฉบับวัดกุคำ ตำบลวัดเกต อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากมีความสมบูรณ์และมีจำนวนผู้มากที่สุด คือ 12 ผู้ มีความยาว 470 หน้าลาน (สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และวัลลภ ทองอ่อน, 2564) แต่กระนั้นงานศึกษาเกี่ยวกับการสังเคราะห์เนื้อหาของตำนานฯ กลับยังไม่ได้รับการศึกษามากนัก

หนังสือวิชาการ เรื่อง “พุทธภูมิกายาและล้านนาประเทศ: อ่านตำนานพระเจ้าเลียบโลก ผ่านระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์” ของสุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และวัลลภ ทองอ่อน (2564) จึงให้ความสนใจศึกษาตำนานพระเจ้าเลียบโลกผ่านการสังเคราะห์พร้อมๆ กับเปรียบเทียบปริวรรตฉบับวัดกุคำและฉบับวัดพระเกิด ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน นอกจากนี้ยังได้ศึกษารูปแบบทางพื้นที่ของตำนานพระเจ้าเลียบโลก ผ่านการวิเคราะห์ด้วยระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (Geographic Information System: GIS) ร่วมกับการสำรวจและเก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งนี้หนังสือเล่มนี้ถือเป็นที่ปรับปรุงมาจากรายงานการวิจัยของสุดแดน วิสุทธิลักษณ์ อาจารย์คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และวัลลภ ทองอ่อน อาจารย์วิทยาลัยการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยภายใต้โครงการเมธีวิจัยอาวุโส (สกว.) ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ “พระพุทธานิกายเถรวาทในบริบทวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ (คริสต์ศตวรรษที่ 11 – ปัจจุบัน)”

เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนแบ่งออกทั้งหมด 6 บท ได้แก่ บทที่ 1 ตำนานพระเจ้าเลียบโลก: การศึกษาผ่านเอกสารและระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ เป็นเสมือนบทนำ บทที่ 2 พุทธอาณาบริเวณ: รูปแบบทางพื้นที่ของตำนานพระเจ้าเลียบโลก บทที่ 3 สิบบองปันนา เมืองพระบาท ล้านนาเมืองพระธาตุ บทที่ 4 พุทธภูมิกายาและโครงข่ายของพุทธอาณาบริเวณ บทที่ 5 คนเมืองและเส้นทางการค้าในพุทธอาณาบริเวณ และบทที่ 6 บทสรุป

เมื่อพิจารณาเนื้อหาโดยรวมแล้ว สามารถแบ่งการนำเสนอได้ 2 ส่วน คือ ส่วนแรกกล่าวถึงเนื้อหาตำนานพระเจ้าเลียบโลกที่มีการศึกษาในอดีตที่ผ่านมา ถือเป็น การอธิบายที่มาและความสำคัญของตำนานที่มีอิทธิพลต่อผู้คนในพื้นที่เอเชียอาคเนย์ โดยมุ่งแสดงให้เห็นถึงช่วงเวลาที่ยพยายามอธิบายให้สัมพันธ์กับสมัยพุทธกาล รวมถึง การระบุพื้นที่สำคัญของตำนานที่สอดคล้องกับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่มีอยู่จริง และส่วนที่สอง เป็นการสังเคราะห์ตำนานฯ โดยเสนอประเด็นสำคัญ 2 ประเด็น ได้แก่ 1. พุทธอาณาบริเวณและการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของตำนานฯ ประเด็นนี้ปรากฏอยู่ในส่วนของบทที่ 2-3 ซึ่งเป็นการพยายามแสดงให้เห็นถึงการกล่าวถึงสถานที่ตามตำนานที่ปรากฏอยู่ในตำแหน่งภูมิศาสตร์จริง ซึ่งสะท้อนถึงการจัดวางตำแหน่งพร้อมกับให้ความหมายและหน้าที่ของพื้นที่

ศักดิ์ โดยมีล้านนาเป็นศูนย์กลางศักดิ์สิทธิ์สูงสุดในฐานะเมืองพระธาตุ และชายขอบหรือชายแดนของพุทธอาณาจักรบริเวณอยู่ที่สิบสองปันนาซึ่งเป็นเมืองพระบาท และ 2. โครงข่ายของพุทธอาณาจักรในฐานะ “พุทธภูมิกายา” ที่สัมพันธ์กับสถานที่ตั้งของเมือง บ้านเรือน และผู้คน บนเส้นทางการค้า-การเดินทางภาคพื้นของอุษาคเนย์ ประเด็นนี้ผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นตำนานพระเจ้าเลียบโลกสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ผ่านการผลิตซ้ำและสร้างสำนึกให้กับผู้คนด้วย “คำโยงพระเจ้า” หรือ “คำไหว้พระเจ้าทั้งโลก” ที่ยึดโยงชุมชนน้อยใหญ่ให้อยู่ภายใต้พุทธอาณาจักรเดียวกัน อีกทั้งยังสัมพันธ์และซ้อนทับการเส้นทางการค้าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 และก่อนหน้านั้นด้วย

ผู้วิจารณ์ มองว่า หนังสือเล่มนี้ ถือเป็นหนังสือวิชาการที่เปิดพื้นที่สำหรับการศึกษาดำเนินการประเพณีวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่ไม่ได้เป็นเพียงการปริวรรตและแปลความเท่านั้น หรือเป็นเพียงการตีความและสะท้อนถึงนัยยะสำคัญของตำนาน แต่เป็นการบูรณาการเข้ากับศาสตร์อื่น ๆ โดยเฉพาะการใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์มาช่วยทำความเข้าใจและเชื่อมโยงเครือข่ายสถานที่ต่าง ๆ ที่ปรากฏในตำนานฯ เข้าด้วยกันเป็นภาพที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามหนังสือเล่มนี้ให้ความสนใจเกี่ยวกับพื้นที่ที่เรียกว่า “พุทธอาณาจักร” เพื่อกำหนดพื้นที่ศักดิ์ และอธิบายโครงข่ายเส้นทางการค้าผ่านภายใต้ “พุทธภูมิกายา” ด้วยเหตุนี้ทั้งสองประเด็นจึงถือเป็นประเด็นสำคัญของหนังสือเล่มนี้

พุทธอาณาจักรและการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของตำนานพระเจ้าเลียบโลก

ตำนานพระเจ้าเลียบโลก กล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์หรือพื้นที่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งตำนานหรือวรรณกรรมลักษณะดังกล่าวมีปรากฏให้เห็นผ่านคัมภีร์ทางพุทธศาสนาอยู่แล้ว โดยเฉพาะคัมภีร์พุทธศาสนาของศรีลังกาและกลุ่มเมือง-ประเทศที่ได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ ได้แก่ คัมภีร์ทีปวงค์ และคัมภีร์มหาวงศ์ ซึ่งทั้งสองคัมภีร์กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จมายังศรีลังกา 3 ครั้ง นอกจากนี้ยังกล่าวถึง “โสฬสมหาสถาน” หมายถึงสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยประทับเทศนาสั่งสอนธรรมหรือบำเพ็ญสมาบัติ รวมทั้งหมด 16 แห่ง สถานที่เหล่านี้ต่อมากลายเป็นเจดีย์สถานศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ตั้งของสถูป ต้นพระศรีมหาโพธิ์ และพระพุทธบาท เป็นต้น ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทีปวงค์ คัมภีร์มหาวงศ์ คัมภีร์ท้าวธาตุดวงค์ และคัมภีร์สมันตปาสาทิกา (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2563)

เมื่อพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เข้าในดินแดนเอเชียอาคเนย์ อิทธิพลคติความเชื่อในเรื่องการกราบไหว้บูชาขนิษฐสถานศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาแบบลังกา จึงส่งผลต่อการสร้างคัมภีร์ทางศาสนาในดินแดนแถบนี้ด้วย เช่น กรณีของดินแดนล้านนามีการเขียนคัมภีร์ตำนานมูลศาสนา และคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2563) ซึ่งการศึกษา

ของชินนทร์ ผ่องสวัสดิ์ (2560) พบว่า ตำนานพระเจ้าเลียบโลกของล้านนาได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมพุทธศาสนาในอินเดียและลังกา 5 เรื่อง ได้แก่ 1. พระไตรปิฎก 2. อรรถกถา 3. ทาสธาตวงศ์ 4. ทีปวงศ์ และ 5. มหาวงศ์ และวรรณกรรมพุทธศาสนาในพื้นที่ล้านนาซึ่งแต่งขึ้นก่อนตำนานฯ และมีแนวโน้มส่งอิทธิพลต่อการเขียนตำนานฯ ได้แก่ ตำนานจามเทวีวงศ์ และตำนานมูลศาสนา

ขณะเดียวกันตำนานพระเจ้าเลียบโลก ยังปรากฏขึ้นในยุคที่พุทธศาสนารุ่งเรืองและยังเป็นยุคทองของวรรณกรรมทางพุทธศาสนาในล้านนา ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ช่วงเวลาดังกล่าวยังมีการสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดมหาโพธาราม ใน พ.ศ. 2020 นับเป็นการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรกในล้านนาและดินแดนแถบนี้ ตลอดจนการแต่งตั้งพระเถระคณะสงฆ์ลังกาใหม่เป็นสังฆราชา พร้อมกับสร้างวัดบุปผารามขึ้น ในสมัยพระเมืองแก้ว เมื่อ พ.ศ. 2038 (เถียรชาย อักษรดิษฐ์, 2552) คติความเชื่อและตำนานแบบลังกาจึงมีอิทธิพลในดินแดนล้านนาและบริเวณใกล้เคียง สอดคล้องกับความนิยมตำนานพระเจ้าเลียบโลกที่ครอบคลุมอาณาบริเวณอาณาจักรล้านนา เชียงตุง สิบสองปันนา และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง โดยมีเหนือสุดอยู่ที่เมืองวิเทหะ (ต้าหลี่) จุดใต้สุดและตะวันตกสุดอยู่ที่พระธาตุดะเค็ง เมืองร่างกุ้ง และตะวันออกสุด คือเมืองอุไต ซึ่งในปัจจุบันครอบคลุมพื้นที่ของสี่ประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย เขตพระโค-หงสาวดี และแม่น้ำสาละวิน สาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่า เขตสิบสองปันนาในมณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน และภูมิภาคตอนบนของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ผู้วิจารณ์ มองว่า ประเด็นเกี่ยวกับอิทธิพลการแพร่กระจายของตำนานฯ เป็นประเด็นหนึ่งที่ทำให้เห็นถึงประวัติศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในท้องถิ่นต่าง ๆ ของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ และสัมพันธ์กับอิทธิพลของคัมภีร์และวรรณกรรมทางศาสนา เรื่องอื่น ๆ ซึ่งอาจทำให้เห็นภาพของพุทธศาสนาเถรวาทในดินแดนตอนในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ชัดเจนยิ่ง อย่างไรก็ตามปฏิเสธไม่ได้ว่า ประเด็นดังกล่าวอยู่นอกเหนือประเด็นในการศึกษาของหนังสือวิชาการเล่มนี้

ประเด็นพุทธอาณาบริเวณและการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านตำนานฯ เป็นประเด็นสำคัญที่หนังสือเล่มนี้พยายามนำเสนอ โดยสุดแดน วิสุทธีลักษณ์ และวัลลภทองอ่อน (2564) เสนอว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในดินแดนต่าง ๆ ที่ปรากฏในตำนานมีการกำหนดความศักดิ์สิทธิ์และลำดับศักดิ์ ผ่านการประทานรอยพระบาท พระเกศาธาตุ และพระธาตุ โดยพื้นที่ที่มีการประทับรอยพระบาทมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ทางธรรมชาติและห่างไกลจากชุมชน ซึ่งมักตั้งอยู่บริเวณที่เป็นชายขอบของอาณาบริเวณหรือรอยต่อของชุมชนหรือหมู่บ้าน ลำดับที่สูงขึ้นมา คือ สถานที่ที่มีพระเกศาธาตุประดิษฐานอยู่และยังมีผู้คนจำนวนมากพอที่จะดูแลรักษา ซึ่งพื้นที่เกศาธาตุนี้มักปรากฏร่วมกับพื้นที่พระธาตุ โดยพระองค์ทรง

มีพุทธทำนายว่าต่อไปภายหน้าพื้นที่แห่งนี้จะมีความสำคัญและมีพระธาตุมาประดิษฐานร่วมด้วย พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สูงสุด คือ สถานที่ที่ประดิษฐานพระธาตุ ซึ่งส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในชุมชนหรือเมืองขนาดใหญ่ สัมพันธ์กับความเป็นเมือง ความเจริญและการมีจำนวนประชากรหนาแน่น

นอกจากนี้ เมื่อมีการนำระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์มาช่วยในการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่ต่าง ๆ ในตำนานฯ ลงบนภูมิศาสตร์จริง พบว่าเส้นทางการเสด็จของพระพุทธเจ้าตามตำนานฯ เป็นการเดินทางอย่างมีทิศทางโดยมุ่งขึ้นไปในทิศเหนือผ่านดินแดนทางเชียงตุงไปสู่ดินแดนภายในที่ไกลที่สุด คือ เมืองต้าหลี่ และยังพบว่าพื้นที่ที่ประดิษฐานพระธาตุมากสุดอยู่ในอาณาจักรล้านนา ขณะที่ดินแดนที่เป็นชายแดนหรือดินแดนที่ห่างไกล ส่วนมากประดิษฐานรอยพระบาท (สุดแดน วิสุทธิลักษณะ และวัลลกทองอ่อน, 2564) กล่าวได้ว่า ล้านนาเมืองพระธาตุ สิบสองปันนาเมืองพระบาทโดยมีล้านนาเป็นศูนย์กลางของตำนานพระเจ้าเลียบโลก สัมพันธ์กับการให้ความหมายของดินแดนที่มีความเป็นเมือง มีประชากรหนาแน่น มีความเจริญสูงสุดลดหลั่นลงไปยังดินแดนห่างไกลความเป็นเมืองชายแดนและทิวกันดารประเทศ

ความเป็นเมืองพระธาตุของล้านนาที่สัมพันธ์กับการให้ความหมายของความเป็นเมืองที่เจริญและมีประชากรหนาแน่น คงไม่ผิดแผกไปจากสภาพความเป็นจริงในทางประวัติศาสตร์เท่าใดนัก แต่สำหรับข้อเสนอที่ว่าดินแดนสิบสองปันนาเป็นเมืองพระบาทที่สัมพันธ์กับการให้ความหมายของความเป็นชนบทประเทศ ความเป็นเมืองชายแดน-ดินแดนชายขอบ โดยสุดแดน วิสุทธิลักษณะ และวัลลกทองอ่อน (2564) อธิบายว่า ในตำนานฯ ผู้ที่ 2 และผู้ที่ 3 ฉบับวัดพระเกิด มีเนื้อความที่ระบุชัดเจน โดยมองพื้นที่ของการเดินทางในเส้นทางนั้นว่าเป็นชนบทจาริก หรือการเดินทางไปในเขตชนบทหรือดินแดนที่ห่างไกลจากเมืองหลวงออกไป ดังความว่า

“นโมตสส เอกิ สมยิ ธรรมานชนปถจาริกิ ชรมาโน (ผู้ที่ 2 ฉบับวัดพระเกิด)”

“นโมตสส เอกิ สมยิ สตถา ชนปทจาริกญจรมาโน สาธโว (ผู้ที่ 3 ฉบับวัดพระเกิด)”

ขณะเดียวกันยังเป็นพื้นที่ที่มีการประดิษฐานพระบาทยังสัมพันธ์กับสภาพภูมิประเทศที่เป็นป่าเขา ซึ่งปรากฏภูมินามที่เป็นป่า ผา ดอย ห้วย อยู่เสมอ นอกจากนี้ยังมีบางพื้นที่ที่รอยพระบาทประดิษฐานอยู่ระหว่างรอยต่อระหว่างเมือง เช่น ประทานรอยพระบาทบริเวณเมืองชายแดนของเมืองห่อและเมืองลี้ต่อกัน หรือกรณีของพระบาทเพยลงที่เป็นเครื่องหมายแบ่งเขตระหว่างบ้านหลวงเหนือกับบ้านหลวงใต้ เป็นต้น

ผู้วิจารณ์ มองว่า หากพิจารณาตามเนื้อความในตำนานฯ แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ของสิบสองปันนาเป็นเมืองพระบาท แต่เมื่อนำข้อเสนอและคำอธิบายของผู้เขียนมาใช้เป็นกรอบแล้วนั้น เห็นได้ว่า เป็นการพยายามกำหนดให้พื้นที่สิบสองปันนามีความเป็นชายขอบ

หรือชายแดนในบริบทพลหรืออาณาบริเวณที่มีล้านนาเป็นศูนย์กลาง แม้ว่าผู้เขียนพยายามให้ความหมายของรอยพระบาทในตำนานฯ เทียบกับการจำลองรอยพระพุทธรูปของอาณาจักรสุโขทัยที่มีการสร้างและนำไปประดิษฐานไว้ตามหัวเมืองสำคัญ เพื่อแสดงอาณาเขตของอาณาจักร (สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และวัลลภ ทองอ่อน, 2564) แต่การจำลองพระพุทธรูปของอาณาจักรสุโขทัยนั้น อาจเป็นเพียงการสร้างจำลองความศักดิ์สิทธิ์ของโสฬสมหาสถานตามคติที่ความเชื่อพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ที่ชาวสุโขทัยรู้จักและได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในศรีลังกาที่ (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2563) ไม่ได้มีคติเกี่ยวกับการอธิบายถึงดินแดนที่เป็นชายแดนหรือชายขอบของอาณาจักร

โครงข่ายของพุทธอาณาบริเวณในฐานะ “พุทธภูมิกายา”

พุทธภูมิกายาจากโครงข่ายของพุทธอาณาบริเวณแบบตำนานพระเจ้าเลียบโลกของหนังสือเล่มนี้ ถือเป็นประเด็นหนึ่งที่คุณเขียนพยายามอธิบายและนำเสนอผ่านตำนานฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพยายามอธิบายให้เห็นว่า ตำนานพระเจ้าเลียบโลกเป็นเรื่องเล่าที่ประกอบสร้าง “พุทธภูมิกายา” ขึ้นมาผ่านการจัดวางหรือประดิษฐานขึ้นส่วนร่างกายของพุทธองค์ ได้แก่ พระบาท พระเศวตธาตุ และพระธาตุ ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นโครงข่ายอันศักดิ์สิทธิ์ที่ซ้อนทับกับเส้นทางการเดินทาง การค้า และการแสวงบุญในโลกทัศน์ของล้านนาที่มีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง (สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และวัลลภ ทองอ่อน, 2564)

การสถาปนาพุทธภูมิกายาผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ในพุทธอาณาบริเวณตามตำนานพระเจ้าเลียบโลก โดยสุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และวัลลภ ทองอ่อน (2564) อธิบายว่าการประดิษฐานรอยพระบาทในตำนานพระเจ้าเลียบโลก เป็นหมุดหมายของอาณาจักรล้านนาสองลักษณะ คือ ความเป็นชายแดน (Borderlands) และการสร้างรูปร่างรัฐ (Shaping) ของอาณาจักรล้านนาทั้งทางพื้นที่และการรับรู้ของประชากร ขณะที่การประดิษฐานพระเศวตธาตุและพระธาตุเป็นหมุดหมายของศูนย์กลางอาณาจักรที่อยู่ในเชียงใหม่เป็นสำคัญ ด้วยเรื่องเล่าของตำนานจึงทำให้ล้านนาสามารถกำหนดขอบเขตของอาณาจักรและศูนย์กลางของอาณาจักรได้อย่างชัดเจน พิกัดภูมิศาสตร์โบราณของพื้นที่พระบาทที่ทำหน้าที่ในมิติของชายแดนที่ปฏิบัติการให้คนมีจินตนาการสร้างรูปร่างรัฐขึ้น อาณาเขตของรัฐสามารถจินตนาการถึงรูปร่างได้ และยังจินตนาการถึงลำดับความสำคัญของพื้นที่ที่ห่างรัฐออกไปได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ความเป็นศูนย์กลางของอาณาจักร ด้วยการกำหนดเอาเชียงใหม่หรือล้านนาเป็นเมืองแห่งพระธาตุในฐานะศูนย์กลางพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น กำหนดขึ้นจากการซ้อนทับสรีระของพระพุทธรูปในพื้นที่ผ่านการกำหนดตำแหน่งของพระธาตุส่วนต่าง ๆ เป็นการสถาปนา

ให้เป็น “พุทธภูมิกายา” การประดิษฐ์ฐานชิ้นส่วนร่างกายของพระพุทธรูปเจ้าผ่านตำนานเป็นการสถาปนา พื้นที่ทางพุทธศาสนา (Buddhist Space) และ “ภูมิศาสตร์แบบพุทธวิทยา (Buddhological Geography)” ให้กับลัทธิและเชื่อมโยงเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับ “จักรวาลวิทยาของพุทธศาสนา (Buddhist Cosmology)” ที่มีลัทธิทวิปและชมพูทวีปเป็นแหล่งอ้างอิงสำคัญ นอกจากความเป็น “พุทธภูมิกายา” ยังได้เปิดพื้นที่ให้ผู้คนที่ต้องดิ้นรน พุทธอาณาบริเวณสามารถเชื่อมโยงชุมชนของตนเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งได้ ด้วยสร้างตำนานย่อยของท้องถิ่นเชื่อมโยงกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก โดยไม่จำเป็นต้องอ้างอิงถึงเนื้อหาในตำนานพระเจ้าเลียบโลกก็ได้ (สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และวัลลภ ทองอ่อน, 2564)

ผู้วิจารณ์ มองว่า การนำกรอบคิดเกี่ยวกับตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์จริงมาช่วยอธิบายให้เห็นเครือข่ายหรือโครงข่ายความสัมพันธ์ของผู้คนและสถานที่ที่ถูกกล่าวถึงผ่านเส้นทางการเสด็จของพระพุทธรูปเจ้าในตำนานช่วยทำให้เห็นเครือข่ายการค้าของผู้คนในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ได้อย่างยิ่ง นอกจากนี้ยังเห็นอาณาบริเวณของกลุ่มคนที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทนิกายลังกาวงศ์ในดินแดนตอนใน ซึ่งเป็นพื้นที่ทางพุทธศาสนาหรือภูมิศาสตร์แบบพุทธวิทยา ที่ถูกนำเสนอผ่านเรื่องเล่าตำนานทั้งในพุทธประวัติ ชาดก และเรื่องราวของพุทธสาวกตามแบบท้องถิ่น อย่างไรก็ตามสำหรับการข้อเสนอและคำอธิบายเกี่ยวกับ “พุทธภูมิกายา” ผู้วิจารณ์มีความเห็นที่แตกต่างออกไป

ผู้วิจารณ์ มองว่า ผู้เขียนเลือกใช้คำว่า “พุทธภูมิกายา” เพื่ออธิบายพุทธอาณาบริเวณตามตำนานพระเจ้าเลียบโลกที่มีการนำพระบรมสารีริกธาตุขึ้นส่วนต่าง ๆ ของพระพุทธรูปเจ้ามาประดิษฐ์ฐานยังพื้นที่ต่าง ๆ จนสามารถกำหนดจุดซ้อนทับกลายเป็นสรีระของพระพุทธรูปเจ้าได้ อีกทั้งยังให้ความหมายถึงการประกอบสร้างพื้นที่หรือพุทธอาณาบริเวณโดยมีลัทธิหรือเมืองเชิงใหม่เป็นศูนย์กลาง เป็นการก่อรูปรัฐของอาณาจักรลัทธิในทางหนึ่ง อย่างไรก็ตามคำว่า “ภูมิกายา” ที่ผู้เขียนใช้ เป็นคำที่สร้างขึ้นใหม่โดยตรงชัย วินิจจะกุล (2556) ที่อธิบายการก่อรูปร่างของรัฐชาติที่มาพร้อมกับความเป็นจริงและในเชิงสัญลักษณ์ ด้วยการกำหนดเอาพื้นที่ทางภูมิศาสตร์มากำหนดเส้นเขตแดนให้มีอาณาเขตชัดเจน ขณะเดียวกันเขตแดนและพื้นที่ที่ต้องประกอบเข้าด้วยกันอยู่ภายใต้มนภาพและความสำนึกต่อผู้คนที่อยู่ในดินแดนนั้นด้วย โดยรวมเรียกสิ่งเหล่านี้ว่าเป็น “Geo-Body” หรือ “ภูมิกายา”

แต่จากที่ผู้เขียนนำเสนอมา คำว่า พุทธภูมิกายา ไม่ได้ให้ความหมายของพื้นที่ในลักษณะเช่นนั้น แต่เป็นการสร้างโลกทัศน์ของกลุ่มคนในลัทธิและความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระบาท พระเกศาธาตุ และพระธาตุ ผ่านการกำหนดตำแหน่งชิ้นส่วนสรีระของพระพุทธรูปเจ้าให้มาประดิษฐ์ฐานในดินแดนลัทธิเพื่อให้เป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งหากผู้เขียนต้องการใช้คำเรียกน่าจะใช้คำว่า “ภูมิพุทธกายา” คือ ดินแดนที่ประดิษฐ์ฐานพระธาตุ

สร้อยต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า ในทำนองเช่นนี้เป็นต้น นอกจากนี้ประเด็นเกี่ยวกับสำนักหรือจินตนาการเกี่ยวกับรูปร่างของรัฐของผู้คนในล้านนาหรือในอาณาบริเวณที่ถูกกล่าวถึงในตำนาน ผู้เขียนยังไม่ได้ทำการพิสูจน์หรือแสดงหลักฐานให้เห็นเกี่ยวกับนโมภาพรูปร่างของรัฐที่เลย มีเพียงแค่การกล่าวถึงความเชื่อมโยงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่นผูกโยงเข้ากับตำนานจนเกิดเป็นโครงข่ายความสัมพันธ์เท่านั้น

สรุป

หนังสือ พุทธภูมิกายาและล้านนาประเทศ: อ่านตำนานพระเจ้าเลียบโลกผ่านระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ของสุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และวัลลภ ทองอ่อน จึงเป็นหนังสือวิชาการที่ไม่เพียงแต่การศึกษาวรรณกรรมทางพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงความสำคัญและนัยของตำนานที่สอดคล้องกับการขยายอิทธิพลพุทธศาสนาของล้านนา ผ่านการวิเคราะห์สังเคราะห์และใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) เพื่อตีความความเป็น “พุทธอาณาบริเวณ” ที่มีโครงข่ายสัมพันธ์กันจนกลายเป็น “พุทธภูมิกายา” ด้านหนึ่งผู้เขียนต้องการนำเสนอให้เห็นถึงการก่อรูปร่างรัฐล้านนาผ่านโลกทัศน์ทางศาสนาที่มีเมืองเชียงใหม่หรือล้านนาเป็นศูนย์กลางและมีความศักดิ์สิทธิ์สูงสุด แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจารณ์เห็นว่ากรอบคิดและคำอธิบายเกี่ยวกับการประดิษฐานรอยพระบาทว่าเป็นดินแดนชนบทประเทศหรือเมืองชายแดน และกรอบคิดเกี่ยวกับคำว่า “พุทธภูมิกายา” ควรได้รับการพิจารณาและถกเถียงอีกครั้ง พร้อมกับใช้หลักฐานและวิธีวิทยาของสาขาวิชาอื่น ๆ มาประกอบในการศึกษาเพิ่มเติม เพื่อให้เข้าใจสังคมวัฒนธรรมและทัศนคติของผู้คนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- ชนินทร์ ผ่องสวัสดิ์. (2560). อิทธิพลของวรรณคดีพุทธศาสนาอินเดีย-ลังกาและวรรณคดีพุทธศาสนาล้านนาที่มีต่อการประพันธ์พระเจ้าเลียบโลก. *วารสารศิลปศาสตร์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, 13(2), 35-63.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2556). *กำเนิดสยามจากแผนที่: ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน.
- เจียรชาย อักษรดิษฐ์. (2552). *ตำนานพระเจ้าเลียบโลก: การศึกษาพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ภูมินาม ตำนาน ผู้คน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ประสิทธิ์ ศรีสมุทร. (2546). *วรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: ดวงแก้ว.

- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2563). *พุทธศิลป์ไทยสายสัมพันธ์กับศรีลังกา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และวัลลภ ทองอ่อน. (2564). *พุทธภูมิภายาและล้านประเทศ: อ่านตำนานพระเจ้าเสียบโลก ผ่านระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์*. กรุงเทพฯ: แผนงานวิจัยเมธีอาวุโส (สกว.).